

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ДОШКІЛЬНОЇ,
ПОЧАТКОВОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

освітній ступінь магістр
(назва освітнього ступеня)

галузь знань 01 Освіта/Педагогіка
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 013 Початкова освіта
(код і назва спеціальності (предметної спеціальності або спеціалізації))

освітня програма Початкова освіта. Інклюзивна освіта

тип дисципліни вибіркова
(обов'язкова / вибіркова / факультативна)

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньої програми

 проф. Біла О.О.
(підпис/ініціали, прізвище)

ПОГОДЖЕНО:

Голова науково-методичної ради
педагогічного факультету

 доц. Пенькова С.Д.
(підпис, ініціали, прізвище)

РЕКОМЕНДОВАНО:

кафедрою загальної педагогіки,
дошкільної, початкової та спеціальної
освіти протокол № 9 від 08.01.19.

Зав. кафедри доц. Іванова Д.Г.
(підпис, ініціали, прізвище)

Розробник програми: Біла О.О., доктор педагогічних наук, професор
кафедри загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти

Рецензент програми: Н.М Боднар., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти

1. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна	Заочна
Кількість кредитів: 4	Лекції:	
	14	4
Модулів: 1	Практичні заняття:	
Загальна кількість годин: 120	-	-
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом: 1	Лабораторні заняття:	
	-	-
Семестр: 2,3	Семінарські заняття:	
	18	4
Тижневе навантаження (год.):	Консультації:	
- аудиторне: 2	2	-
- самостійна робота: 6	Індивідуальні заняття:	
Форма підсумкового контролю: залік	-	-
Мова навчання: українська	Самостійна робота:	
	88	112

2. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Предмет вивчення навчальної дисципліни: інклюзивна освіта в європейських країнах.

Метою вивчення дисципліни є: формування у майбутніх педагогів цілісного уявлення про стратегію інклюзивної освіти в країнах Західної та Східної Європи; технології інклюзивної освіти дітей і молоді в європейських країнах; оволодіння вміннями та навичками щодо виявлення спільних і відмінних особливостей у різних системах інклюзивної освіти в країнах Західної та Східної Європи.

Передумови для вивчення дисципліни: оволодіння фаховими компетентностями, що формуються під час вивчення дисциплін «Інноваційні процеси в освіті».

Міждисциплінарні зв'язки: проблематика курсу пов'язана з дисциплінами «Інклюзивна освіта», «Сучасні моделі початкової освіти».

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми «Початкова освіта. Інклюзивна освіта».

Знати:

- функціональні обов'язки в рамках своєї професійної діяльності;
- основи професійної етики;
- правові норми та інші документи, що регламентують професійну діяльність в сфері інклюзивної освіти;
- знати сучасні стратегії впровадження інклюзивної освіти в європейських країнах;
- розуміти та порівнювати специфічні особливості функціонування освітніх закладів інклюзивного типу в європейських країнах.

Вміти:

- здійснювати аналіз законодавчих актів, які регламентують політику європейських країн в галузі освіти дітей з особливими освітніми потребами;
- аналізувати спеціальну літературу з тематики, передбаченої програмою курсу;
- здійснювати критичний аналіз сучасних систем інклюзивної освіти дітей і молоді в країнах Західної та Східної Європи;
- добирати та творчо впроваджувати зарубіжні програми продуктивного розвитку інклюзивної практики в умовах закладів освіти.

Комунікація: Забезпечувати зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефахівців, зокрема, до здобувачів освіти. Виявляти комунікативну стратегію, тактику та техніку взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, організовувати їх спільну діяльність для підвищення педагогічної майстерності. Використовувати набуті знання в стратегії партнерської діяльності менеджера інклюзивної школи з командою педагогів і спеціалістів спеціальної освіти, батьками, представниками уряду та громадських організацій, спонсорами та іншими; виявляти повагу до ціннісного потенціалу (релігійного, етнічного, професійного, особистісного) всіх фахівців і батьків, що дозволяє використати ресурс комунікації для спільного розв'язання професійних завдань щодо здійснення організаційно-управлінської діяльності в інклюзивній школі; створювати умови для використання набутих знань при веденні наукових дискусій з питань інклюзивної освіти за рубежом.

Автономність та відповідальність: виконувати індивідуальні науково-дослідні завдання з відповідної проблематики, виявляти самостійність і соціальну відповідальність, громадянські та патріотичні чесноти при виконанні функціональних обов'язків, що потребують нових стратегічних підходів у європейському контексті.

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назви тем	Кількість годин (денна форма навчання)							Кількість годин (заочна форма навчання)						
		Аудиторні	Лекції	Семинарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота	Аудиторні	Лекції	Семинарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота
1.	Інклюзивна освіта в Австрії	4	2	2	-	-	-	10							10
2.	Інклюзивна освіта в Німеччині	4	2	2	-	-	-	10	2	2					12
3.	Інклюзивна освіта в Фінляндії	4	2	2	-	-	-	20	2	2					10
4.	Інклюзивна освіта в Швеції	4	2	2	-	-	-	10	2		2				10
5.	Інклюзивна освіта в Норвегії	4	2	2	-	-	-	10	2		2				22
6.	Інклюзивна освіта в Данії	6	2	2	-	-	-	10							22
7.	Інклюзивна освіта в Англії	6	2	4	-	-	-	10							22
Проміжний контроль			-	-		-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
Разом:		32	14	18		-	-	88	8	4	4				112

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема 1. Інклюзивна освіта в Австрії

Право батьків на вибір закладу освіти для дитини в «Законі про освіту». Центри спеціальної освіти в Австрії, їх структура та стратегія функціонування в умовах освітньої системи. Права та обов'язки спеціалістів центрів і спеціальних педагогів. Методи та форми психолого-педагогічної підтримки та корекційно-реабілітаційних послуг для учнів з особливими потребами у школах. Тимчасова підтримка учнів з особливими потребами з боку профільних фахівців медичних і медико-соціальних закладів. Навчання дітей зі значними порушеннями слуху, зору та інтелекту у спеціальних закладах Австрії.

Тема 2. Інклюзивна освіта в Німеччині

Технологія психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання в Німеччині. Варіативність супроводу згідно відмінностей у законодавстві Земель. Функціональні обов'язки спеціальних педагогів і фахівців, які надають допомогу дітям з особливими потребами. Стратегія роботи педагогічних центрів у кожному регіоні (різнопланова допомога школярам з особливими освітніми потребами, профорієнтаційна робота). Координація діяльності різнопрофільних фахівців. Консультації батьків і вчителів масових та спеціальних шкіл. Підтримка учнів із особливими потребами в службах, що функціонують поза межами шкіл.

Тема 3. Інклюзивна освіта в Фінляндії.

Інклюзивна освіта у Фінляндії на законодавчому рівні. Створення диференційованого середовища навчання залежно від характеру порушення. Спеціальні зміни в національному навчальному плані із забезпечення інтегрованого навчання осіб з ОМЗ у масових школах. Система державних освітньо-консультативних центрів. Довгострокові курси на базі центрів, короткострокові курси на базі звичайних шкіл, майстер-класи з навчання дітей з ОМЗ. Підготовка кадрів для реалізації інклюзивного навчання. Муніципальний рівень (реалізація інклюзії у формі роботи в класі, створеному з 2-х груп учнів, двох педагогів і спеціального педагога). Організація спеціальних класів у звичайних масових школах із дітьми з більш важкими (або зі складними, поєднаними) порушеннями.

Тема 4. Інклюзивна освіта в Швеції

Досвід інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у Швеції. Нормативно-правовий документ «Навчальний план» (1980р.) про учнів із особливостями психофізичного розвитку в масових закладах, 1989 р. - новий «Закон про середню освіту» (особливості впровадження інклюзивного навчання як основної форми здобуття освіти). Сучасні тенденції у шведській освіті з курсом на повне розформування спеціальних шкіл і створення на їх базі ресурсних центрів. Центри дитячої реабілітації в територіальних округах країни. Основний склад групи спеціалістів, які визначають освітній маршрут дитини з особливими потребами. Індивідуальні навчальні програми з наданням відповідних реабілітаційно-корекційних послуг для дітей.

Тема 5. Інклюзивна освіта в Норвегії

Реформа системи освіти (1994 р.) про закриття корекційних шкіл. Загальноосвітні школи інклюзивного типу в Норвегії. Державні центри, які спеціалізуються на наданні допомоги окремим категоріям. Підготовка педагогів для реалізації інклюзивної освіти в університетах (курс спеціальної педагогіки, що містить розділ про інклюзивне навчання). Муніципальний рівень інклюзивного навчання в загальноосвітній школі (включення дитини з ОМЗ у класний колектив, її підтримка та супровід). Муніципалітети як куратори системи інклюзивного навчання (отримання школами від них соціальної та фінансової підтримки).

Тема 6. Інклюзивна освіта в Данії.

Національна стратегія реалізації інклюзивної освіти у Данії. Національний ресурсний центр як регулятор процесу упровадження інклюзивного навчання. Оперативна група з представників різних університетів країни для дослідження сфери інклюзивної освіти. Підготовка педагогів для реалізації інклюзивної освіти в системі бакалаврату та магістратури. Право батьків навчати дитину за місцем проживання. Муніципальні органи освіти і фахівці, які направляються в школу для підтримки конкретних учнів. Роль педагогічних консиліумів в обговоренні проблем реалізації інклюзивного навчання конкретної дитини.

Тема 7. Інклюзивна освіта в Англії

Стратегія Міністерства освіти щодо інклюзивної освіти (документ «Кожна дитина важлива» (2004 р.). Націленість держпрограми на профілактику і ранню допомогу, здатну покінчити з бідністю серед дітей і розкрити їх потенціал. Боротьба проти «соціальної ексклюзії». 5 найважливіших результатів програми (здоров'я, безпека, самоактуалізація і реалізація свого особистісного потенціалу, вміння бути корисним членом суспільства й економічне благополуччя). Головний принцип інклюзивної освіти (надання всім учням повноцінного рівня знань, створення умов для отримання освіти всіма учнями незалежно від нозології). Розроблення нових модулів, програм і видів навчання таких дітей. Створення спеціального толерантного середовища, яке торкалося б усіх учасників освітнього процесу. Приватні школи та наявність окремо обладнаних кабінетів (або спеціального обладнання в класах). Асистент у загальноосвітній школі та його допомога в спілкуванні з учителем і дітьми.

5.2. Тематика семінарських занять

ТЕМА Інклюзивна освіта в Австрії.

ТЕМА 2. Інклюзивна освіта в Німеччині.

ТЕМА 3. Інклюзивна освіта в Фінляндії.

ТЕМА 4. Інклюзивна освіта в Швеції.

ТЕМА 5. Інклюзивна освіта в Норвегії.

ТЕМА 6. Інклюзивна освіта в Данії

ТЕМА 7. . Інклюзивна освіта в Англії.

5.3. Організація самостійної роботи студентів

з/п	Вид роботи	Кількість годин	Форми звітності
.	Підготовка до лекційних та семінарських занять	20	Конспект
.	Підготовка до проміжного контролю	20	Модульна контрольна робота
.	Виконання індивідуальних завдань: - опрацювання наукових статей; - підготовка реферату; - підготовка презентації	25 25 30	Анотації наукових статей Реферат Презентація
	Разом	120	

Тематика індивідуальних завдань

Перелік наукових статей для самостійного опрацювання

1. Дегтяренко Т. М. До проблеми побудови методології корекційно-реабілітаційної діяльності [Текст] / Т. М. Дегтяренко // Дефектологія. – 2011. – № 2. – С. 2-7.
2. Дідик, С. Інтеграція дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів [Текст] / С. Дідик // Освіта України. – 2010. – № 10, 5 лютого. – С. 6.
3. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи / Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія.- К.: Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
4. Полякова, М. Організація індивідуального навчання у спеціальній загальноосвітній школі [Текст] / М. Полякова // Дефектологія. – 2009. – № 4. – С. 27-29.
5. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документи/Організаційно-методичні%20засади%20діяльності%20інклюзивно-ресурсних%20центрів.pdf
6. Як зробити школу інклюзивною. Досвід проектної діяльності: [метод. посіб.] / Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» / Уклад. С. Єфімова. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012». – 152 с.
7. Перелік корекційно-розвиткових програм для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими освітніми потребами: програми з корекційно-розвиткових занять для дітей сліпих та зі зниженим зором; програми з корекційно-розвиткових занять для дітей глухих та зі зниженим слухом; програми з корекційно-розвиткових занять для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; програми з корекційно-розвиткових занять для дітей з порушенням опорно-рухового апарату; програми з корекційно-розвиткових занять для дітей з інтелектуальними порушеннями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita/korektsiyni-programi/>

Тематика рефератів

1. Інклюзивна освіта дітей і молоді в Болгарії.
2. Сучасні стратегії професійної діяльності менеджерів інклюзивних шкіл у Східній Європі.
3. Механізми забезпечення цілісності освітніх послуг для учнів молодшого шкільного віку інклюзивних шкіл у Чехії.
4. Моделювання системи професійного співробітництва менеджерів інклюзивних шкіл із батьками в Румунії.

5. Механізми управління інноваційним розвитком інклюзивних шкіл у Швеції.

6. Організаційно-методичні орієнтири застосування громадських ресурсів в інклюзивних школах Норвегії.

Тематика презентацій

1. Інклюзивна освіта дітей і молоді в Болгарії.

2. Сучасні стратегії професійної діяльності менеджерів інклюзивних шкіл у Східній Європі.

3. Механізми забезпечення цілісності освітніх послуг для учнів молодшого шкільного віку інклюзивних шкіл у Чехії.

4. Моделювання системи професійного співробітництва менеджерів інклюзивних шкіл із батьками в Румунії.

5. Механізми управління інноваційним розвитком інклюзивних шкіл у Швеції.

6. Організаційно-методичні орієнтири застосування громадських ресурсів в інклюзивних школах Норвегії.

Результати власного індивідуального дослідження студенти презентують на семінарському занятті (обсяг презентації – не більше 7-10 слайдів).

6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

6.1. *Форми поточного контролю:* семінарські заняття, індивідуальні завдання.

6.2. *Форми проміжного контролю:* модульна контрольна робота.

6.3. *Форми підсумкового контролю:* залік.

7. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Під час поточного контролю оцінюються відповіді студента на семінарських заняттях, результати самостійної роботи з науковою літературою, а також якість виконання студентом індивідуального завдання у вигляді реферату, презентації.

Модульна контрольна робота проводиться в письмовій формі та включає теоретичне запитання та практичне завдання, відповіді на які дають можливість оцінити рівень оволодіння знаннями з теоретичних основ інклюзивної освіти в європейських країнах, а також вміння комплексно застосовувати ці знання при організації професійної діяльності менеджерів в умовах загальноосвітніх закладів інклюзивного типу в Україні.

Зразок варіанту модульної контрольної роботи:

1. Визначте ключові компетентності спеціальних педагогів в Австрії.

2. Презентуйте модель інклюзивної освіти в Німеччині

8. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

8.1. Шкала та схема формування підсумкової оцінки

Переведення підсумкового балу за 100-бальною шкалою оцінювання в підсумкову оцінку за традиційною шкалою

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
90-100	зараховано
70-89	
51-69	
26-50	не зараховано
1-25	

Схема розподілу балів

Максимальна кількість балів	50 балів (поточний контроль) – середньозважений бал оцінок за відповіді на семінарських заняттях та виконання індивідуальних завдань, який переводиться у 100-бальну шкалу з ваговим коефіцієнтом.0,5	10 балів (проміжний контроль) – за результатами виконання модульної контрольної роботи	40 балів (підсумковий контроль) - екзамен
Мінімальний пороговий рівень	35 балів (поточний контроль)	6 балів (проміжний контроль)	25 балів (підсумковий контроль)

8.2. Критерії оцінювання під час аудиторних занять

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
5 балів	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
4 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією, але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
3 бали	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2 бали	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.

1 бал	Оцінюється робота студента, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
0 балів	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

8.3. Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Вид	Максимальна кількість балів
Анотування наукових статей	5
Реферат	5
Розробка соціально-педагогічного проекту	5
Презентація	5

Критеріями оцінювання *анотацій наукових статей* є вміння студента стисло визначати ключові позиції, які викладені автором у статті. Оцінювання *реферату* здійснюється за такими критеріями: самостійність та оригінальність дослідження, виконання поставлених автором завдань, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела. Критеріями оцінювання *проекту* є здатність студента визначити тему, мету, етапи проектування, способи оцінки результатів проектної діяльності фахівців соціономічної сфери. Критеріями оцінювання *презентації* є її відповідність змісту доповіді студента за матеріалами дослідження та оригінальність візуального представлення.

8.4. Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Максимальна кількість балів за відповідь на 1 питання складає 15 балів. Критеріями оцінювання є: повнота відповіді, здатність критичного аналізу теоретичного матеріалу, вміння наводити аргументи, та робити висновки.

8.5. Критерії оцінювання під час підсумкового контролю

Підсумкова оцінка виставляється за результатами поточного та проміжного та підсумкового контролю.

9. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА
Технічні засоби для демонстрування презентацій (ноутбук, проектор), веб-сервіс Google Classroom.

10. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Словесні: бесіди, розповідь, проблемний виклад, розв'язання проблемних ситуацій і проблемно-пошукові ситуації, евристична бесіда, дискусія тощо.

Наочні: опорні конспекти, інструктаж до семінарських занять і самостійної роботи студентів, методи візуалізації інформації за допомогою мультимедійних слайд-презентацій та відеоматеріалів.

Практичні: аналіз і систематизація нормативно-правових джерел, евристична бесіда, метод проектів, ділова гра, імітаційні методи, моделювання

соціально-педагогічних ситуацій, рішення ситуаційних завдань, ігрове проектування, колоквиум, тестування

11. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

10.1. Основні джерела

1. Біла О. О. Першооснови соціально-педагогічного проектування: навчально-методичний посібник / О. О. Біла. – Одеса:Астропринт, 2012. – 260 с.
2. Біла О. О. Психологія управління (соціально-психологічний контекст): [навчальний посібник] / Рекомендовано Мін. освіти і науки України як навчальний посібник / Серія «Управління навчальними закладами» [За заг. ред. О. Я. Чебикіна]. – Одеса: Видавець СВД М. П. Черкасов, 2008. – 232 с.
3. Білецька Л. Інклюзивне навчання : перші кроки в Україні/Л. Білецька // Дошкільне виховання. – 2007. – № 4. – С. 12 – 15.
4. Гріневич Ж. Орієнтація на особистість: робота в інклюзивних класах /Жанна Гріневич//Початкова освіта: Шкільний світ. – 2011. – № 46. – С. 6 – 8.
5. Грицюк Н. Потурбуймося про дітей з особливими освітніми потребами/Н.Грицюк//Дефектолог. – № 5 (29). – травень. – 2009.
6. Горбатюк О. Ф. Соціальна адаптація та інтеграція дітей з особливими потребами в загальноосвітню початкову школу/О. Ф. Горбатюк// Розкажіть онуку. – 2008.–№ 8.–С. 2–3.
7. Громовий В. Звичайна освіта для особливих дітей/В. Громовий//Директор школи. – 2006. – № 2. – С. 6 – 9.
8. Данієлс Е. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів/Е. Данієлс, К.Стаффорд. – Львів: Т-во «Надія», 2000.– 255 с.
9. Даниленко Л.І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник /Кол.:авторів: Колупасва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І., – К.:2007. – 128с.
10. Даниленко Л. І. Інноваційний освітній менеджмент : навч. посібник / Даниленко Л. І. – К. : Главник, 2006. – 144 с.
11. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія /Даниленко Л. І.–К.:Міленіум,2004.–358с.
12. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх школах : монографія / Даниленко Л. І. – К. : Міленіум, 2004. – 358 с.
13. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі [автор-укладач Л.В.Туріщева]. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111 с.
14. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. – К.: “Академвидав”, 2004. – 352 с.
15. Елен Р. Данієлс. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів/Елен Р. Данієлс, Кей Стаффорд – Львів: Товариство «Надія», 2000. — 256 с.
16. Єльнікова Г., Рядова З. Оцінювання якості освіти в загальноосвітньому навчальному закладі на основі проведення моніторингових процедур // Практика управління закладом освіти. - 2008. - №8.- С.20-30.
17. Єфімова С.М. Лідерство та інклюзивна освіта : навч-метод. посібник / С.М. Єфімова, С.В. Королук за заг. ред. А.А. Колупасової. – К. : Видавничий дім «Плеяди», 2012. – 164 с.
18. Єфімова С.М. Налагодження партнерських стосунків з родинами / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/Кол. авторів: Колупасва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І. – К., 2007. – 128с.
19. Закон України «Про охорону дитинства»//Відомості Верховної Ради. – 2001. - № 30. – С. 142 – 150.
20. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»//Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 2 – 3. – С. 36 – 42.

20. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально-методичний посібник/ Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Софій Н.З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І., — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2013. — 96 с.
21. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи /Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія.- К.: Педагогічна думка, 2007. — 458 с.
22. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти : навчально- методичний посібник / за заг. А.А. Колупаєвої. — К. : «А.С.К.», 2012. — 308 с.
23. Колупаєва А. Особливості управління інклюзивною школою / Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю. // Директор школи. — 2011. — №11(635). — С. 23.
24. Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навчально-метод. посібник. — К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. — 192 с.
25. Корж. А. С. Подготовка образовательного учреждения к инклюзивному образованию / А. С. Корж, Г. В. Скокова, Т.И., Брянцева // Начальная школа. — 2014. — № 4. — С. 89–90.
26. Крикун Анастасія. Підготовка вихователів до роботи з обдарованими дітьми // Вихователь-методист дошкільного закладу. — 2013. — № 8. — С.8-11.
27. Мартиненко С. М. Навчальна програма дисципліни «Сучасні технології управління в закладах освіти». — К.:МАУП, 2006. — 18 с.
28. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: навчальний посібник. — Тернопіль: Астон, 2007. — 150 с.
29. Матвеева Н.О. Інклюзивна освіта: навчально-методичний супровід самостійної роботи студентів/Н.О.Матвеева. — Івано-Франківськ, 2015. - 160 с.
30. План дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки // Наказ МОН України від 11.09.2009 р. № 855).
31. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах // Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872.
32. Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю // Наказ МОН України від 05.12.2005 р. № 691.
33. Положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах (Проект) / Ін-т спец. педагогіки АПН України. — Київ, 2002.
34. Про вжиття додаткових заходів щодо профілактики та запобігання жорстокому поводженню з дітьми. Наказ МОН України №844 від 25.12.2006р. // Практика управління закладом освіти. — 2007. - №2. — С.100.
35. Рябова О. Комплексна оцінка рівня кваліфікації педагогічних працівників // Практика управління закладом освіти. — 2009. - № 1. — С. 54-62.
36. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс та наук.-метод. посіб./Т.В. Сак. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяда», 2011. — 168 с.
37. Свирида Л.,Майдебуря О.Використання технологій менеджменту та маркетингу в управлінні навчальним закладом //Практика управління закладом освіти. — 2009.-№12.- С.17-22.
38. Сиротюк О.Л. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю. Діагностика, корекція і практичні рекомендації батькам і педагогам/О.Л.Сиротюк. — М.: ТЦ Сфера, 2003 —125 с.
39. Складові іміджу сучасного закладу освіти // Початкова школа. — 2000. - № 7. —С. 51-54.
40. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник/За заг. редакцією Колупаєвої А.А. — К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. — 124 с.
41. Управління педагогічними інноваціями в інклюзивній освіті: Навч. пос. / А.М.Ананьєв, С.В.Воронова, М.В.Малік та ін.; за заг. ред. С.К.Хаджирадевої. — К.: Освіта України, 2014. — 244 с.

10.2. Допоміжні джерела

1. Вдовиченко Р. П., Калініна Л. М., Чайка В. Д. Система організаційно-педагогічної діяльності міського управління освіти з підвищення компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів: Монографія / За ред. Л. М. Калініної. – К.; Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2007. – 528 с.
2. Галітська О. В. Імідж навчального закладу – конкурентоспроможність школи // Управління школою. – 2017. – № 1-3 (517-519) січень. – С.22-27.
3. Годовникова Л. В. Умовля інтегрованого образования детей с нарушениями развития/Л. В. Годовникова//Педагогика. – 2008. – № 8. – С. 36 – 43
4. Гришина І.І. Підготовка директорів шкіл до управління змінами // Управління школою. – 2004. - № 27 (75). – вересень. – С. 2-7.
5. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навчальний курс та науково-методичний посібник/Сак Т.В. – К.: СПД-ФО Парашин І.С., 2011. – 101 с.
6. Кавун Ю. Інклюзивна освіта/Ю. Кавун//Дефектолог. – 2007. – № 5. – С. 4 – 9.
7. Кавун Ю. Інклюзивна освіта/Ю. Кавун//Завуч. – 2008. – № 19 – 20 – С. 43 – 57.
8. Карамушка Л. М., Філь О. А. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія. – К.: Фірма«ІНКОС»,2007. – 268 с.
9. Кас'янова О.М. Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О.М. Кас'янова. Управлінський супровід моніторингу якості освіти / Т.Б. Волобуєва. – Харків: “Основа”, 2004. – 96с.
10. Лагодюк В. Ю. Дієве партнерство – успішна школа // Управління школою. – 2017. – № 10-12 (526-528) квітень. – С.11-32.
11. Литвин Л., Горбатюк Р. Менеджмент освітніх інновацій: сутність та особливості впровадження // Соціально-економічні проблеми і держава. – Вип. 1 (8). – 2013.
12. Мармаза О. І. Проектний підхід до управління навчальним закладом. – Х.: Видав. гр. «Основа», 2003. – 80 с. – (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип.12).
13. Мартиненко С. М. Навчальна програма дисципліни “Сучасні технології управління в закладах освіти” (для магістрів). — К.: МАУП, 2006. — 18 с.
14. Менеджмент керівників закладів дошкільної і початкової освіти: Навчально-методичний посібник / Кол. авт.: Шоутен Т., Даниленко Л. І., Зайченко О. І., Софій Н. З. – К.: , 2008. – с. 112.
15. Новиков Д. А. Теория управления образовательными системами: учебно-методическое пособие. – М.: Народное образование, 2009. – 452 с.
16. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. – Саламанка. Испания, 7 – 10 июля 1994. – К., 2000.
17. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І. – К., 2007. – 128с.
18. Слободянюк Н.Г., Софій Н.З., Найда Ю.М. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально- методичний посібник/Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І. – К., 2007. – 128 с.
19. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу /Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І., - К., 2007. – 128 с.
20. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання /Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-мет. пос. /Кол. авт.: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І., - К., 2007. –128с.

21. Чернов Ю.В. «Паблік рілейшнз» сучасної школи. – Х.: Основа, 2003. – 80с.

10.3. Інтернет-ресурси

1. Бовкуш К. П. Основні засади формування інклюзивної компетентності педагога. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/7/42.pdf>
2. [Відкрите досє з інклюзивної освіти. За матеріалами ЮНЕСКО](http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=21) / Витяг. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=21>
3. Закон України «Про освіту» - www.zakon3.rada.gov.ua
Закон України «Про спеціальну освіту» (проект) // Міністерство освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mongov.ua
4. Кваліфікаційні характеристики посад педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів та установ освіти / МОН України // Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : Наказ МОН України № 665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8456/8457/468632/>
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Концепція розвитку інклюзивної освіти [Електронний ресурс] // Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ МОН №912 від 01.10.10 р. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
7. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років : Проект / Стратегічна дорадча група «Освіта»; МОН України. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/prviddil/1312/1390288033/1414672797/>
8. Нова українська школа /Веб-ресурс/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/>
9. Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі : Наказ МОН України від 31.12. 2015 №1436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4897>
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах” № 588 від 9.09. 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF>
11. Положення про інклюзивно-ресурсний центр (постанова КМУ від 12.07.2017 р. №545)[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>
12. Постанова Кабінету Міністрів України Положення про ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти від 22.08. 2018 р. № 617[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF#n169>
13. Відповідаємо на запитання. Робота в інклюзивних класах. Частина 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya-robotu-v-inklyuzyvnyh-klasah-chastyna-5/>
14. Чим ІРЦ відрізняється від ПМПК (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nus.org.ua/articles/chym-irts-vidriznyayetsya-vid-pmpk-infografika>
15. Портал інклюзивної освіти: як батькам подати заяву до ІРЦ онлайн і не тільки (Карта ІРЦ)[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://nus.org.ua/articles/portal-inklyuzyvnoyi-osvity-yak-batkam-podaty-zayavu-do-irts-onlajn-i-ne-tilky-karta-irts-2/>
16. “Буде бажання – з’являться і навички” – керівниця директорату МОН з інклюзії та позашкілья Валентина Хіврич (Частина 2)[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://nus.org.ua/articles/bude-bazhannya-z-yavlyatsya-i-navychky-kerivnytsya-dyrektoratu-mon-z-inklyuziyi-ta-pozashkilliya-valentyu-hivrych-chastyna-2/>
17. Україна. Інклюзія. Система автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ircenter.gov.ua/>

*Інтернет-ресурси для майбутніх вчителів початкових класів з
інклюзивною формою навчання*

1. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,14753208,00.html>
2. <http://ru.wikipedia.org>
3. <http://vkontakte.ru/club11401507>
4. <http://posydenky.lvivport.com/showthread.php?t=41766>
5. logopedia.com.ua – на допомогу логопедам школи
6. <http://pani-ua.info/zdorovja/zdorovja50.htm> - відновлення зору за Бейтсом.
7. http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,90/id,1055/
– психопатії – розлади
8. <Http://ussf.kiev.ua> – Всеукраїнський фонд «Крок за кроком».